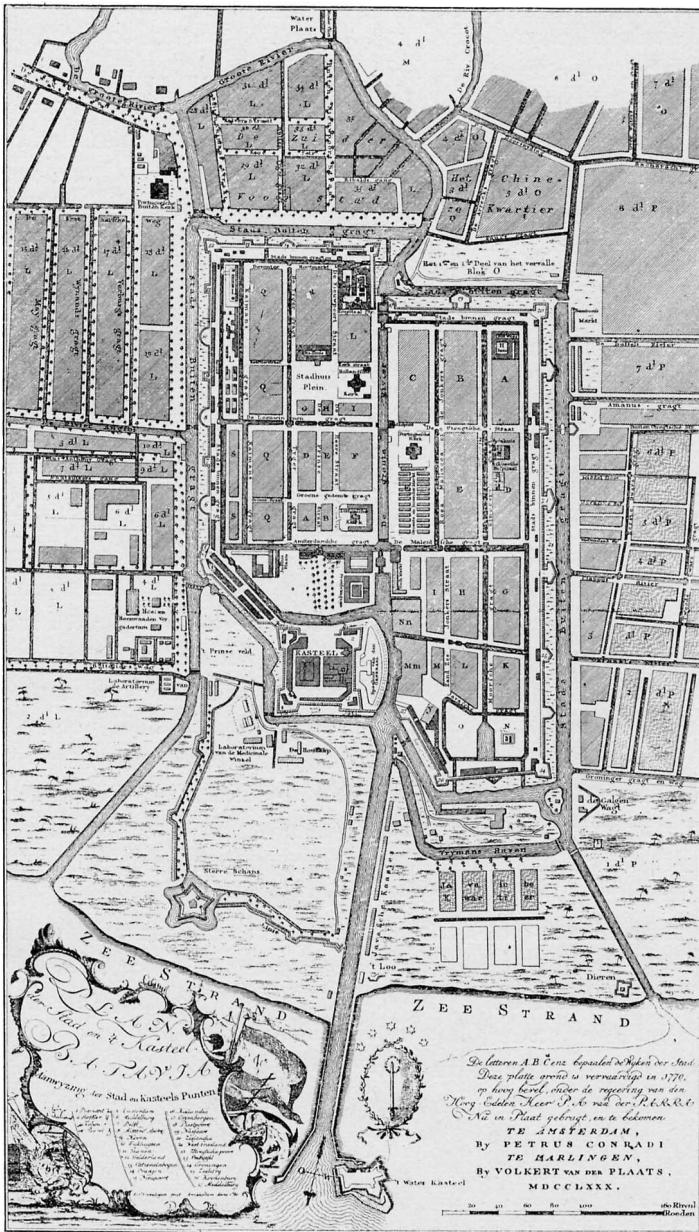
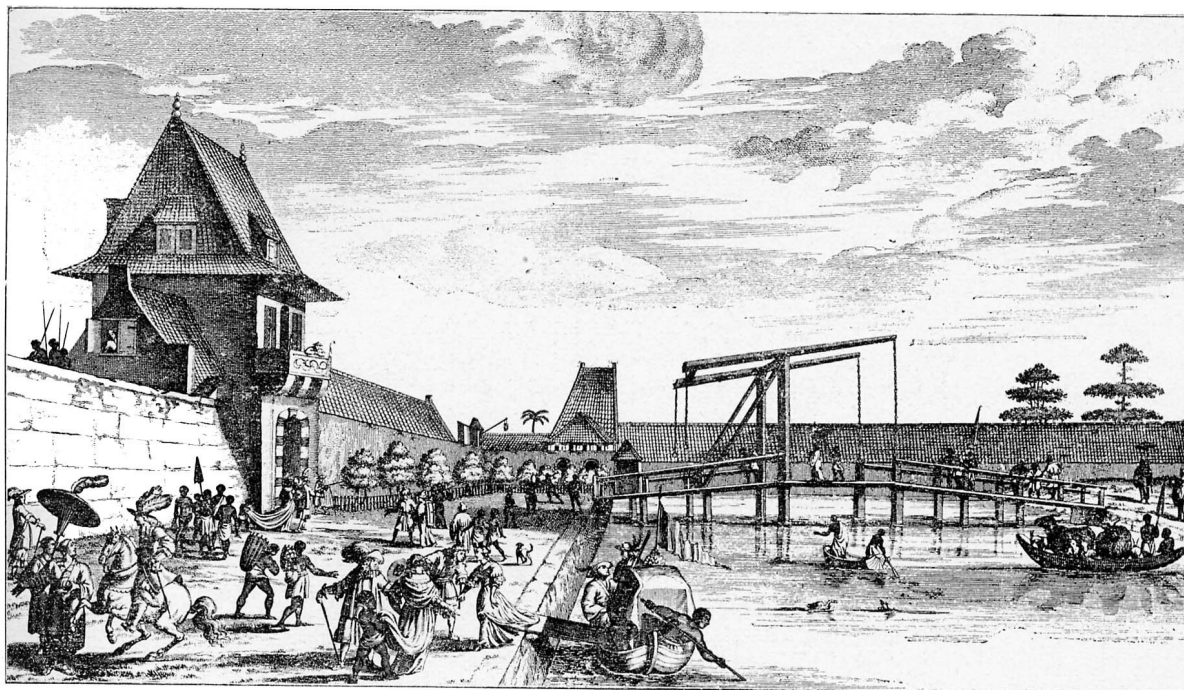

BATAVIA IN 1770.

Afb. 1.

Oud-Batavia. De Nieuwe Poort.

EUROPEESCHE HUIZEN TE BATAVIA

DOOR S. KALFF.

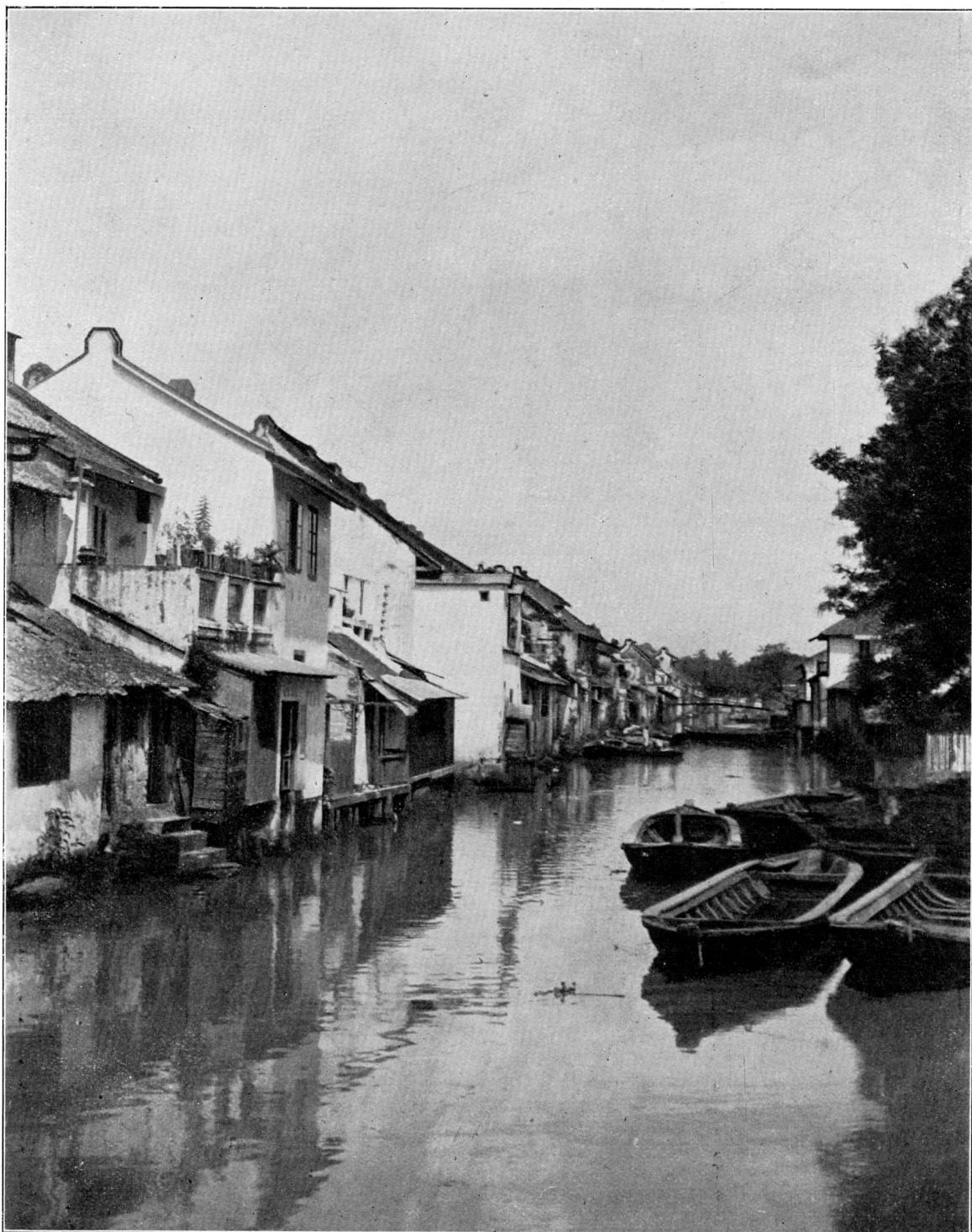
Eene getrouwe voorstelling van een deftig indisch woonhuis uit den tegenwoordigen tijd was aanwezig op de tentoonstelling van „De Vrouw” in 1913.

Dit huis, zoo luidde de gedrukte verklaring, is van een in Indië algemeen voorkomend type. Zoo het al niet tot de grootste soort behoort, kunnen wij het toch wel onder de tamelijk groote huizen rangschikken. De nieuwerwetsche woningen zijn over het algemeen veel kleiner en de indeeling is dan ook eenigszins anders, vooral als zij een verdieping hebben, welke men vroeger bijna nooit aantrof in Indië en die al dadelijk aanleiding geeft tot een geheel andere bouworde. De binnengalerij b.v. behoort tot den ouderwetschen bouwtrant en is in vele huizen niet anders dan een groote donkere ruimte, die veel meubelen verslindt en weinig door de bewoners gebruikt wordt. De voorgalerij is de

ontvangkamer van het Indische huis, de achtergalerij de eet- en (vooral als er kinderen zijn) huiskamer. Meestal is er naast een huis als dit een paviljoen, een miniatuurhuisje met voorgalerij, dat voor de logés dient. Enz.

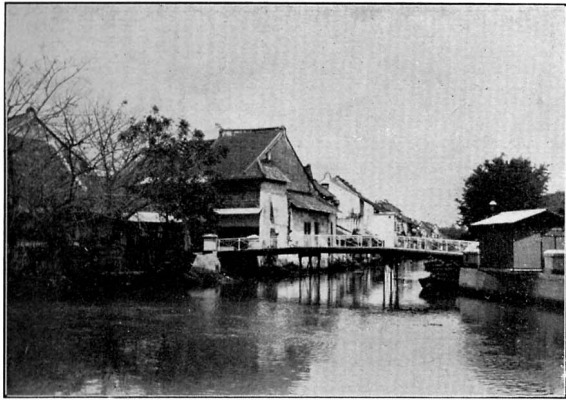
De meeste bezoekers van die tentoonstelling herinneren zich deze *replica* van eene indische villa, waarvan de inrichting alleszins beantwoordde aan de eischen van het tropisch klimaat en het tropisch comfort. Slechts één motief, maar een voornaam, ontbrak aan deze nabootsing, nl. de machtige omlijsting met het tropische groen; terwijl ook de naakte grintvlakte om het huis een poover denkbeeld gaf van een bloeiend indisch erf. Doch op eene tijdelijke tentoonstelling was hierin ook niet gemakkelijk te voorzien.

Tusschen dit moderne woonhuis en dat andere, 't welk door de eerste europeesche generaties te Batavia bewoond werd, was echter een groot verschil. Aanvankelijk, d.i. na de voltooiing van het historische Kasteel (gesloopt onder Daendels) bouwden de Nederlanders op Jakatra *olim* een

Afb. 2.

Oud-Batavia. Opname W. Oppenoorth.

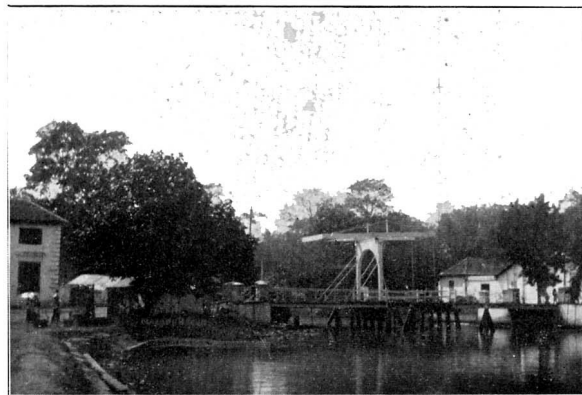
Afb. 3. Oud-Batavia. Opn. W. Oppenoorth.

stad, gelijk ze dat in 't vaderland gedaan zouden hebben. Een stad met regelmatige straten, gevormd door aaneengesloten huizenrijen; met een net van grachten, welke door de Groote Rivier (de Tji Liwong) gevoed werden, en boomen daarlangs; met poorten, welke op de oude versterkte „poirthuusen” van Amsterdam geleken, en evenzoo dubbele ophaalbruggen daarvóór; met muren van koraalsteen en met huizen ontworpen naar het vaderlandsch type. Slechts de torens ontbraken en de windmolens, om aan dit stadsbeeld een Nederlandsch cachet te geven.

„Batavia” zoo schreef Busken Huet in zijn *Land van Rembrandt*,” had in die dagen (der 17de eeuw) wat den bouwtrant der huizen en den aanleg van straten of grachten betreft, geheel het voorkomen eener hollandsche stad. De hoofdplaats van Nederlandsch Indië geleek een tweede uitgaaf van Amsterdam. Alleen was de levenswijs der bijzondere personen eroverdadiger; deels omdat de verveling meer werk deed maken van den opschik, deels ten gevolge van het klimaat dat het nahouden van een stoet bedienden onvermijdelijk maakte”. Inderdaad had men zich de huizen op Pintoe Bessaar, in de Binnen-Nieuwpoortstraat, de Theewaterstraat en elders in de oude stad, ook ergens in 't vaderland kunnen denken; met voorbehoud misschien van het vooruitstekend dak. Die huizen hadden vlakke gevels (de balkons werden in een lateren tijd aangehecht) breede schuifra-

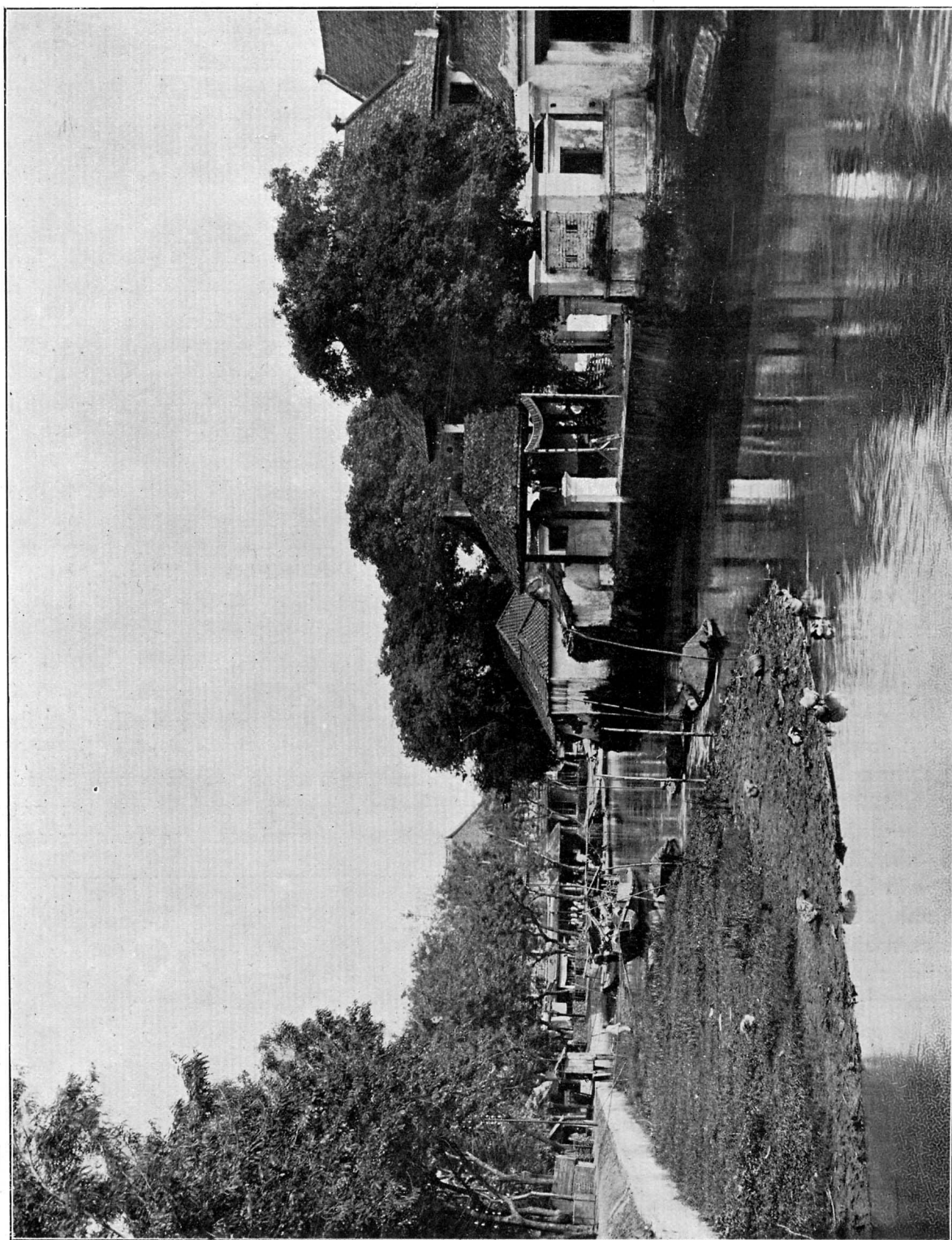
men met kleine ruiten, deuren met een bovenpaneel van houtsnijwerk en eene tweede verdieping, boven welke de daklijst als een luifel uitstak. Na de ontruiming der *city* werden zij meerendeels hervormd tot kantoren, magazijnen, werkplaatsen, pakhuizen, militaire gebouwen, enz. Aan den Antjolschen weg waren in 1898 nog aanwezig kleinere perceelen van dit type, gelijk ze door J. W. Heydt in zijn plaatwerk (*Schauplatz von Africa und Ost Indiën*) werden afgebeeld. 't Waren smalle huisjes van twee verdiepingen met hoog oplopend dak; daarachter een binnenplaatsje afgesloten door de gewone bijgebouwen voor keukens, magazijn, badkamer, privaat en slavenlogies. Geheel naar vaderlandsch model was ook de stoepbank, die zich vóór de woning bevond. In een tijd waarin de bouwwerd nog vreemd was aan ruime voor- en achtergalerijen, was die stoepbank de plek, waar de bewoner zich in de ochtend- en de avondkoelte neerzette om een luchtje te scheppen. De kroniekschrijver ds. François Valentijn bevestigt dit gebruik waar hij de Tijgersgracht beschrijft, die als de fraaiste en deftigste gracht van het oude Batavia gold. Men hoort hem in zijn *Oud en Nieuw Oost-Indiën* roemen:

„Schoon men te Amsterdam op de Heeregragt en elders schooner paleizen en breeder gragten dan hier heeft, geven zy nogtans dat genoeg en dat voldoende aangenaam gezicht niet dat deze gragt en andere hier geven, behalven dat de gewoonte

Afb. 4.

Oud-Batavia. Opn. W. Oppenoorth.

Afb. 5.

Oud-Batavia. Foto coll. Ed. Cuypers.

van Indiën medebrengh dat de meeste lieden van fatzoen hier tegen 4 of 5 uren of in hunne stoepen, of aan de waterkant onder de boomen op zekere banken, die zy daar vast hebben of wel brengen laten, zich verlustigen, gaande daar met hunne goede vrienden zitten om een pypje te rooken en een glas wyn te drinken; daar men in Holland alle die paleizen meest doorgaans gesloten ziet, en ook die lommer van de boomen zoo groot niet, en 't gansch jaar door zoo groen niet, dan hier heeft."

In Indië zou 't aan geen van het slavenpersoneel, ook niet aan den *mandador* of baas daarover, ingevallen zijn om zich neer te zetten op die stoepbank, het „zitje" van den meester. In Nederland echter, met name te Amsterdam, raakte die plaats al spoedig onbezet, tenzij juist door de dienstbaren. Het was in strijd met de deftigheid daar op de stoep te gaan zitten; en achter het schuifgordijntje van het raam, met het spionnetje in 't kozijn vóór zich, kon men haast hetzelfde uitzicht hebben. Multatuli plaatste zijn rentenier nog op de bank van zijn stoep, in hemdsmouwen zijn gowenaar rookende; hetzelfde wat de indische oudgast in sarong en kabaja deed. In den zevenden bundel zijner *Ideen* schreef hij:

„Ook bij de huizen der meer aanzienlijken, voor zoover die niet in de laatste vijftig jaren gebouwd zijn, vinden we nog altijd die bank op de stoep. Maar ze wordt noch door den huisheer noch door de huisgenooten gebruikt, en dient slechts tot rustplaats van slachters- of bakkersjongens die, na gebeld te hebben voor *huis* wat lang moeten wachten om-den-wille der deftigheid van de keukenmeid". In Indië bleef de stoepbank aan hare bestemming beantwoorden totdat de notabelen zich buiten de muren en poorten der oude stad „thuynen" begonnen aan te leggen, waarmede een geheel andere, een meer indische bouwtrant in het leven geroepen werd.

In 1898 waren nog aan het zuidelijk gedeelte van de Groote Rivier oude woonhuizen te zien, die althans naar 't uitwendige goed bewaard mochten heeten. Inwendig waren ze veelal veranderd en

verbouwd in overeenstemming met de doeleinden, waarvoor ze later bestemd werden. Sommige gevels waren bekleed met die blauwe en witte muurtegels, waarvan het *Daghregister* van het kasteel Batavia herhaaldelijk de aanvoeren uit het vaderland vermeldde. In eene Engelsche reisbeschrijving van Addison las men over de huizen te Batavia: „Many have facings of the Dutch painted small slabs". Ook kwam het voor dat europeesche huizen, in stede van met dakpannen, gedekt waren met plankjes van djatihout in den vorm van een dakpan, sirappen genaamd en op dezelfde wijze als dakpannen gelegd. Het zou aan de koelte binnen de huizen ten goede zijn gekomen indien men zich voor dakbedekking bediend had van atap of ni-boeng, gelijk de inlanders met hunne kunstelooze huizen gewoon waren te doen. Doch behalve dat dit materiaal weinig duurzaam was en gestadig vernieuwing vorderde, werd ook het brandgevaar daardoor vermeerderd. In de *Realia* kwam dan ook voor eene keur van het jaar 1667:

„By placcaat geordonneert, tot voorkoming van alle ongelukken, voortaan alle huyzen met pannen te dekken".

Afb. 6.

Meiszner Schotel met afb. van Oud-Batavia,
Kgl. Landesgewerbe Museum Stuttgart.

Afb. 7.

Gevel huis in de Binnen Nieuwpoort-straat.

Afb. 8.

Nog bestaand huis in de Binnen Nieuwpoortstraat.

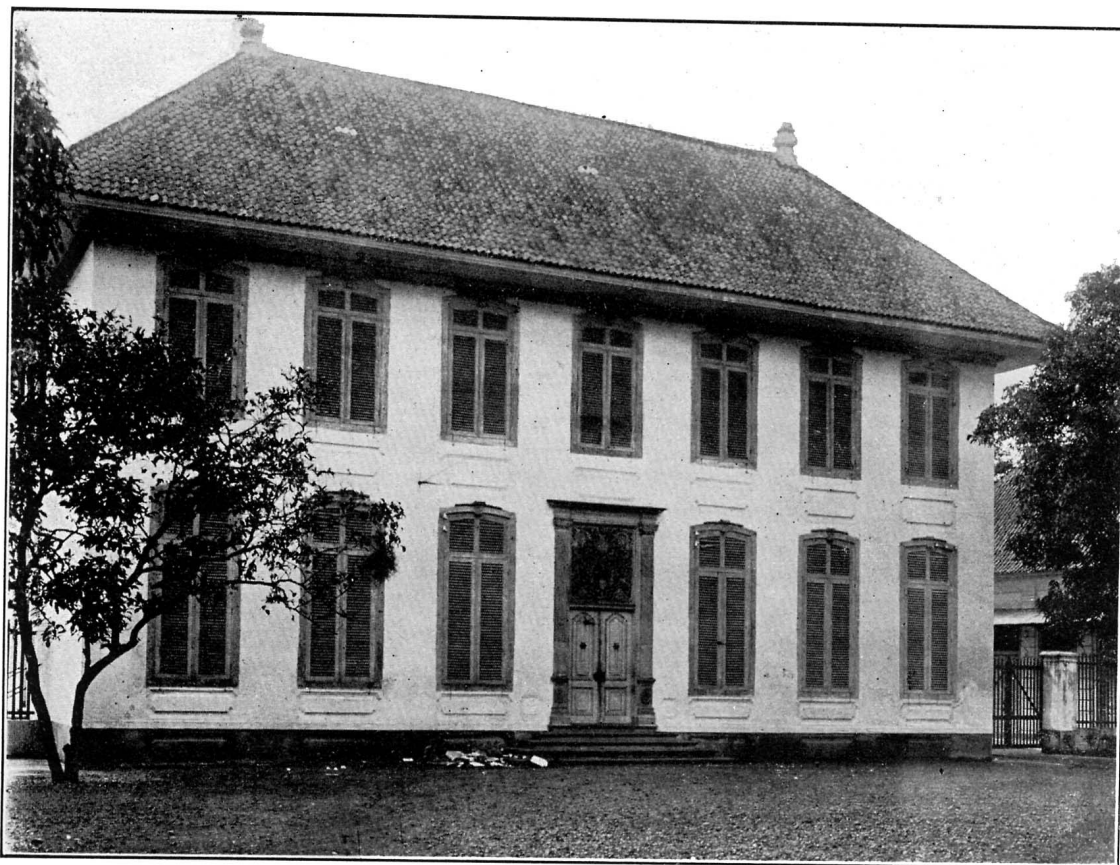
Djatihouten plankjes waren in dit opzicht niet zoo goed als pannen, maar toch altijd beter dan atap.

Ze werden vaak gebruikt voor de kleinere, of voor alleenstaande gebouwen, voor pendoppo's, gedogans, loodsen en tuinkoepels of „speelhuyzen”. Zoo schreef Jeremias van Riemsdijk over zijne woning buiten het Kasteel :

„Wat nu myn woonhuys op de tygersgragt betreft, hetselve staat op de beste plaats van de gragt, die aan weerskanten met canarieboomen, die seer dicht en hoog groeyen, beplant is en jaarlyks even als de lindeboomen in de palamasiebaan gesnoeyt werden, voor het huys agter de canarieboomen staat een groot speelhuy, van boven met blauw geverfde cherappen of plankjes eveneens als de

lyen in 't vaderland gedekt, en op palen over de tygersgragt gebouwt”.

Deze gracht was als de *fashionable* wijk van het oude Batavia te beschouwen en de buitenverblijven hadden zich hier ras vermenigvuldigd. Maar ook binnen de stadsmuren werd op het eind van de 17de eeuw druk getimmerd, en scheen een vaderlandsche stad in opkomst, Toen Valentyn in 1706 voor de tweede maal in Indië kwam, vond hy Batavia „zeer ten voordeele in treffelyke Gebouwen veranderd, en de meeste Huyzen nieuw uit de grond op, en wel 3 à 4 voeten hooger dan bevorens, zeer cierlyk en lustig getimmerd; behalven dat er buiten de Stad ook veel schoone wegen en zeer heerlyke Thuynen of Hofsteden met voortreffelyke Huyzen in een zeer groote menigte

Afb. 9.

Bureau voor het Mijnwezen.

buiten alle de Poorten der Stad, dog vooral buiten de Nieuwpoort en op de weg van Jakatra gemaakt waren, behalven dat ook 't getal der Koetzen om derwaarts te ryden merkelyk toegenomen was". Ofschoon het bestek van de aaneengebouwde stadswoningen niet zoo ruim genomen kon worden als bij deze „thuynen", toch behoefde men geene bekrompen huisjes te bouwen in een land, waar men niet zulke hooge grondprijzen behoefde aan te leggen als in 't vaderland, en de bouwmeester ontheven was van de noodzakelijkheid om de eene verdieping op de andere te stapelen. Over de gebouwen aan de Groote Rivier, welke later door

de Factory der Ned. Handelmaatschappij betrokken werden, schreef een auteur van het jaar 1851 dat de verschillende vertrekken zeer hoog en luchtig waren, met kunstig snijwerk aan de bovenpaneelen van deuren en vensters, waaraan nog de sporen van het vroegere verguldsel te onderkennen waren. De vloeren waren bedekt met groote roode plavuizen, en door reusachtige glazen deuren kwam men van het eene vertrek in het andere. Aan de buitenzijde waren breede geplaveide trottoirs langs de gebouwen gelegd, overschaduwd door het geboomte aan den waterkant.

(Wordt vervolgd.)